

XVIII
amžiaus
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2020

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“

finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-19-76)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2019

© Straipsnių autoriai, 2019

© Lietuvos istorijos institutas, 2019

ISBN 978-609-8183-73-3

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PERSONALIJS

Jolita Sarcevičienė

„Ieškau jūsų mylistos pono po visas keturias pasaulio šalis...“ Antano Kazimiero Sapiegos laišakai Merkinės administratoriui Vaitiekui Kuževskiui . . . 18
“I am Looking for your Grace in all Four Corners of the World...” Letters of Antoni Kazimierz Sapieha to Administrator of Merkinė Wojciech Kurzewski. *Summary* . . . 43

Bernadetta Manyś

Samotna w miłości? Autokreacja epistolograficzna Anny z Mycielskich Radziwiłłowej . . . 44
Meilės vienišė? Epistolografinis Onos Mycielskytės-Radvilienės sąjūvaizdžio kūrimas. *Santrauka* . . . 56

Андрей Мацук

Деятельность Леона Казимира Шемета в общественно-политической жизни Великого княжества Литовского в первой трети XVIII в. . . . 57
Leonas Kazimieras Šemeta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomeniniame-politiniame gyvenime XVIII a. pirmaisiais dešimtmečiais. *Santrauka* . . . 70

Tomasz Ciesielski

Dwa poselstwa oboźnego litewskiego Ignacego Ogińskiego na dwór petersburski. Rola Litwinów w kontaktach dyplomatycznych z Rosją w latach 1711–1763 . . . 71
Dvi Lietuvos stovyklininko Ignoto Oginskio pasiuntinybės į Sankt Peterburgą: lietuvių vaidmuo diplomatinuose santykiuose su Rusija 1711–1763 metais. *Santrauka* . . . 104

Dariusz Rolnik

Tropem politycznym i ideologicznym podróży petersburskiej Adama Chmary ostatniego wojewody mińskiego (1793) . . . 106
Politiniai ir ideologiniai paskutiniojo Minsko vaivados Adomo Chmaros kelionės į Sankt Peterburgą pėdsakais (1793 m.). *Santrauka* . . . 116

Aldona Prašmantaitė

Pranciškaus Ksavero Mykolo Bohušo SJ bažnytinės karjeros bruožai . . . 117
Strokes from the Career of Franciszek Ksawery Michał Bohusz. *Summary* . . . 135

IDĖJOS, SIMBOLIAI, PRAKTIKA

Vilius Mačkinis

Prigimtinės tvarkos idėja kaip Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus politinio mąstymo pagrindas . . . 138

Idea of Natural Order as a Basis for Political Thinking in the Sermons of Mykolas Pranciškus Karpavičius. *Summary* . . . 168

Magdalena Górska

Emblematyka w Rzeczypospolitej epoki Oświecenia – metamorfozy tradycji symbolicznej . . . 170

Abiejų Tautų Respublikos emblematika Apšvietos epochoje – simbolikos tradicijos metamorfozės. *Santrauka* . . . 189

Stanisław Witecki

Józef Kazimierz Kossakowski and the Everyday Life of Priests in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Period of Enlightenment . . . 190

Juozapas Kazimieras Kosakovskis ir kasdienis dvasininkų gyvenimas Apšvietos epochos Abiejų Tautų Respublikoje. *Santrauka* . . . 204

Adam Stankevič

Viešųjų bausmių taikymas Kauno pilies teisme XVIII a. antrojoje pusėje ir jų vykdymas . . . 205

Assignment and Administration of Public Punishments by Kaunas Castle Court in the Late Eighteenth Century. *Summary* . . . 227

REFLEKSIJOS

Darius Baronas

Didžiųjų istorijos įvykių atspindžiai Mažesniųjų brolių konventualų memoriale: XVIII–XIX a. pradžia . . . 230

Great Events as Reflected in the Memorial Book of Friars Minor Conventual: Eighteenth to Early Nineteenth Century. *Summary* . . . 249

Aleksandra Skrzypietz

Sapiehowie i ich związki z Karolem XII – refleksja rodu nad wydarzeniami z przełomu wieków . . . 250

Sapiegos ir jų ryšiai su Karoliu XII – amžių sąvartos įvykių refleksijos. *Santrauka* . . . 268

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Politinės ir geopolitinės Augustino Midletono refleksijos (1790–1792) . . . 269

Political and Geopolitical Reflections by Augustyn Middleton (1790–1792). *Summary* . . . 293

Lina Balaišytė

Vincentas Ignacas Marevičius apie save ir Tėvynę: XVIII a. pabaigos literato (savi)refleksijos . . . 294

Wincenty Ignacy Marewicz about Himself and the Homeland: (Self) Reflections of the Late Eighteenth-Century Writer. *Summary* . . . 322

Rūta Janonienė

Apie oberbombardyro Vaitiekaus Ivaškevičiaus 1791 m. Vilniaus piešinį . . . 323

About the 1791 Picture of Vilnius by Oberbombardier Wojciech Iwaszkiewicz. *Summary* . . . 334

Domininkas Burba

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų refleksijos apie politines permainas 1794 m. pabaigoje – 1795 m. privačios korespondencijos duomenimis . . . 335

Reflections of Inhabitants of the Grand Duchy of Lithuania on Political Changes at the End of 1794 to 1795 according to the Data of Private Correspondence. *Summary* . . . 357

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Zigmantas Kiaupa. *Lietuvos istorija*, t. VII, d. 2: *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018. – 724 p. ISBN 978-609-8183-53-5 / *Robertas Jurgaitis* . . . 360

Remigijus Civinskas, Liudas Glemža. *Kauno miestiečių elito kaita 1764–1831 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019. – 312 p.

ISBN 978-609-467-376-49 (spausdintas), ISBN 978-609-467-375-7 (internetinis) / *Virgilijus Pugačiauskas* . . . 364

Iliustracijų sąrašas . . . 366

Asmenvardžių rodyklė . . . 368

Vietovardžių rodyklė . . . 386

ZIGMANTAS KIAUPA. Lietuvos istorija, t. VII, d. II: Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.), Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018. – 728 p. ISBN 978-609-8183-53-5

XVIII amžius pastaraisiais metais sulaukė išskirtinio dėmesio ir pirmiausia ne dėl naujų tyrimų ar pasirodžiusių vertingų šaltinių publikacijų, kurių taip pat nestokojama, bet dėl profesoriaus Zigmanto Kiaupos šiam laikotarpiui parengtos sintezės. 2012 m. kaip daugiatomės *Lietuvos istorijos* serijos leidinys pasirodžius pirmajai VII tomo daliai¹, nekantriai buvo laukiama ir antroji dalis, kuri pasirodė prabėgus keleriems metams – 2018 m. Jeigu pirmojoje dalyje daugiau susitelkta į XVIII a. riboženklus – erdvių ir laiko paieškas, tai antroji dalis skirta esminėms Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVIII a. socialinio ir valstybinio gyvenimo raidos tendencijoms. Taigi Lietuvos istoriografijoje sulaukta dar neregėtos apimties (iš esmės savo apimtimi dvitomės) XVIII a. sintezės.

Antrojoje sintezės dalyje Z. Kiaupos dėmesio centre atsidūrė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVIII a. visuomenės sankloda (I skyrius „Luomai“, p. 13–241), valstybės sąrangos ir valstybingumo raidos (II ir V skyriai „Valstybė“, p. 243–397, ir „Politinė valstybės istorija“, p. 609–674, „Užsklanda: 1795 m.“, p. 675–676), ūkio raidos veiksnių ir raidos tendencijų (III skyrius „Ūkis“, p. 399–488), kultūrinio gyvenimo bei švietimo (IV skyrius „Kultūra“, p. 489–608) problemos. Kaip pratarinėje pažymi pats autorius (p. 12), bandyta siekti dermės tarp sintezės ir atskirų problemų pagilavimo bei dokumentinės medžiagos įvedimo (ar pajavairinimo citatomis) į konstruojamą XVIII a. naratyvą. Z. Kiaupa yra žinomas kaip sintezės žanro meistras, įnešęs svarų indėlį į Lietuvos atskirų laikotarpių² ar miestų³ apibendrinančių istorinių pasakojimų konstravimą.

Aptariamoje sintezėje XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė ir valstybė pristatomos kaip žengiančios stiprėjimo keliu, tačiau ženkliai veikiamos iš ankstesnių laikų perimtų visuomeninio-politinio gyvenimų pavidalų ir būdų, kurie ne tik pristabdė pažangą, bet ir buvo socialinės fragmentacijos

1 Zigmantas Kiaupa, *Lietuvos istorija*, t. VII, d. I: *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2012.

2 Z. Kiaupa yra kaip šių sintezių autorius, žr. Zigmantas Kiaupa, Jūratė Kiaupienė, Albinas Kuncevičius, *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995 ir kt. leidimai; Zigmantas Kiaupa, *The History of Lithuania*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2002 ir kt. leidimai; Idem, *Lietuvos valstybės istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 2004 ir kt. leidimai; Andrzej Rachuba, Jūratė Kiaupienė, Zigmantas Kiaupa, *Historia Litwy: dwuglos polsko-litewski*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008 ir kt. leidimai.

3 Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2010. Taip pat Z. Kiaupa yra ir kitų Lietuvos miestų istorijos sintezių bendraautoris, žr. Zigmantas Kiaupa, Reformų metas Šiauliuose, in: *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, sud. Leonas Mulevičius, Šiauliai: Momentas, 1991, p. 41–61; Idem, Palanga XVIII a. ginčų, reformų ir kovų sukuryje, in: *Palangos istorija*, sud. Vladas Žulkus, Klaipėda, 1999, p. 166–192.

priežastimi. Trečdalis sintezės skirta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luominės visuomenės sanklodai paryškinti, plačiausiai pristatoma bajorija (p. 15–75), miestiečiai (p. 75–158), valstiečiai (p. 158–233), galiausiai kitos profesinės grupės (kariškiai, palestrantai ir kt.) bei vadinamieji „laisvi žmonės“. XVIII a. valstybės sąranga sintezėje pristatoma ne tik parlamentinių institucijų, teismų ir teisės raiškos, išdo funkcionavimo ir biudžeto formavimo, karinių pajėgų sandaros kontekste, bet ir lietuvių paieškomis Respublikos diplomatinėje tarnyboje (p. 391–396). Be to, autorius atkreipia dėmesį, jog kariuomenė buvo viena iš silpniausių valdžios atramų (p. 366). Valstybiniame gyvenime Z. Kiaupa išskiria veikiančią trečiąją jėgą ir Europos šalių politinių sankirtų lauke išryškėjusį kaimyninių valstybių poveikį, nulėmusį tai, jog „1795 m. baigėsi ilgas pirmosios Lietuvos valstybės gyvavimas“ (p. 11).

Apie XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ūkį sintezėje kalbama kaip apie lėtos pažangos, tačiau augimo amžių. Autorius, atkreipdamas dėmesį į tai, kad žemės ūkyje naujovių buvo mažai, o miestų vaidmuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ūkiui nebuvo didelis, pažymi, jog „XVIII a. Europos ūkiniame kraštovaizdyje Lietuva atrodo kaip vientisa ūkinė erdvė, kurios svarbiausias bruožas jau įvardytas – agrarinis ūkis“ (p. 488). XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinis pasaulis pristatomas kaip labai sudėtingas, tačiau gyvas ir nuolat besikeičiantis. Kultūrinė raiška sintezėje atveriamą per pasaulio atpažinimą ir atskirų kultūros reiškinių įvairovę, pokyčių turinį ir kryptis, lietuvių liaudies kultūros ženklų bei Baroko ir Apšvietos epochų vietinius savitumus. Z. Kiaupa atkreipė dėmesį į Baroko ir Apšvietos epochų raiškos europines savybes bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinių ryšių su Europa tamprumą.

Baigiamojoje sintezės dalyje Z. Kiaupa šalia bandymo apibendrinti ir pateikti esmines XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinio ir politinio gyvenimo slinktis grįžta prie aktualaus ir istoriografijoje nepamiršto klausimo „Kodėl žlugo Respublika?“ (p. 676). Tai tarsi noras pateikti atsakymą į neretai sintezėse apeitą ar savo laiku dar sovietinėje lietuvių istoriografijoje Juozo Jurginio keltą klausimą dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žlugimo priežasčių⁴. Jeigu sovietinėje istoriografijoje perdėm akcentuojant vidines valstybės gyvavimo problemas buvo „pamirštas“ Rusijos geopolitinis veiksnys, tai aptariamoje sintezėje Z. Kiaupa pateikia nedviprasmišką atsakymą: „Visuomenės ir valstybės pertvarkos keliu (nepaisant jos visuomenės susiskaldymo šiuo atžvilgiu) ėjusi Respublika

4 Juozas Jurginis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žlugimo priežastys, *Lietuvos istorijos metraštis, 1971 metai*, Vilnius, 1971, p. 39–53. Apie J. Jurginio interpretacijas sovietinės istoriografijos kontekste žr. Mečislovas Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unijos (XIV a. vid. – XIX a. pr.)*, Vilnius: Aidai, 2000, p. 20–21; Aurimas Švedas, *Matricos nelaisvėje: sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*, Vilnius: Aidai, 2009, p. 186–189.

buvo sunaikinta agresyvių kaimynų Rusijos, Prūsijos ir Austrijos, nenorėjusių ir negalėjusių kaip kaimynės turėti stiprėjančios valstybės“ (p. 676). Gan svarbus yra ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bei Vakarų Europos sąsajų paryškimas. Z. Kiaupa aštuonioliktąjį šimtmetį įvardija kaip „anksčiau užmegztų bei plečiamų Lietuvos ir Vakarų Europos civilizacinių / kultūros ryšių glaudinimo“ (p. 676) amžių. Sintezės autoriui nekelia abejonių ir europietiškojo tapatumo parametrai, tačiau akcentuojama, jog vis dėlto Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo ne tik geografinis Europos paribys, bet ir pateko į XVIII a. politiškai deformuotą Vidurio Rytų Europos regioną.

Nemaža dėmesio sintezėje skirta įvairiems terminams, sampratoms atskleisti. Kartais tai daroma gan subtiliai siekiant įvairuojančios terminijos dermės, paminint ir istoriografijoje pasitaikančius alternatyvius variantus (pvz., Grabnyčių / tribunoliniai seimeliai (p. 47), seimelio pirmininkas / direktorius (p. 52), kiemas / sodyba (p. 162), Vilniaus akademija / universitetas ar Lietuvos vyriausioji mokykla / Vilniaus universitetas (p. 607) ir pan.). Tiesa, nors ir sveikintinas bandymas ieškoti sulietuvintų formų, tačiau tam tikrais atvejais (pvz., „valdovo rinkimų seimas“ (p. 249–250) ir kt.) tokie terminai skamba kiek gremėzdžiškai ir skatina rinktis istoriografijoje nusistovėjusius variantus. Tikslindamas istoriografijoje pateikiamą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros *lituanizacijos* sampratą autorius pabrėžia, kad „*lituanizacija* suprastina ne kaip 1569 m. prasidėjęs vyksmas (kaip išeina apibrėžiant jos pradžią), bet kaip nuolatinė Lietuvos kultūros būklė“ (p. 608)⁵.

Sintezės struktūros konstravimas, trumpiau ar išsamiau pristatomų faktų pateikimas ar jų atranka yra išimtinė autoriaus teisė, todėl tokio pobūdžio darbuose sunku būtų ieškoti trūkumų. Vis dėlto būtų galima atkreipti dėmesį į tam tikrus netolygumus. Regis, sintezėje kiek „išbarstyta“ pristatomos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos (p. 73–74, 250–251, 617–618, 634–639, 665–666), kurios XVIII a. politiniame gyvenime atliko itin svarbų, o kartu ir dviprasmišką vaidmenį tiek prisidėdamos prie kaimyninių valstybių kišimosi, tiek gelbėdamos nuo parlamentinio gyvenimo paralyžiaus. Galima pasigesti ir kur kas išsamesnio bei visapusiškesnio Ketverių metų seimo veiklos pristatymo ir įvertinimo. Kita vertus, pasirinktas tradicinis šio seimo priimtų nutarimų ir Gegužės 3 d. konstitucijos santykio su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste pristatymas (p. 291–295, 652–660) suteikia esminės ir tokiai sintezei, regis, pakankamos informacijos. Šiaip jau atsakingai ir selektyviai parengtame šaltinių ir literatūros sąrašė kartkartėmis į akis

5 Šis klausimas autoriaus aptartas specialioje publikacijoje, žr. Zigmantas Kiaupa, O treści zjawiska „lituanizacji“ życia społeczno-politycznego Litwy w XVIII w., *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań. XVI–XVIII wiek*, red. A. Filipczak-Kocur, Warszawa–Opole, 2008, p. 159–165.

krinta disonuojantis tam tikrų autorių įtraukimas (pvz., Konstantino Avižonio)⁶ ar naujausių dokumentų publikacijų ignoravimas⁷.

Galima atkreipti dėmesį ir į praktinius aspektus, nes pateikiamos nuorodos į šios sintezės pirmąją dalį (p. 29, 46, 75–76, 103, 156, 164, 234, 240, 252, 338, 402–403, 446, 487, 493, 574 ir kt.) ar „sukabinimas“ su ankstesniais šios serijos tomiais (p. 46, 252, 329, 340, 366, 614, 630 ir kt.) leidžia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVIII a. vykusius procesus ir reiškinius įrėminti ne tik platesnėje chronologinėje perspektyvoje, bet ir atskleisti horizontaliąsias ir vertikaliausias jungtis. Kita vertus, ši svarbi nukreipiamoji (ir dažnai besikartojanti) informacija skaitytojui gali pasirodyti kaip tam tikras turinio dubliažas, todėl leidybine prasme buvo galima paieškoti kitų pateikimo formų. Gana netradiciškai (sic!) atrodo sintezės autoriaus bandymas ištaisyti ankstesnėse publikacijose įsivėlusius redakcinio pobūdžio netikslumus (p. 689).

Galiausiai norisi bent fragmentiškai stabtelėti prie vieno svarbaus aspekto – chronologinės perspektyvos. Nors trumpojo XVIII a. pagrindimas pateiktas pirmojoje sintezės dalyje⁸, nejučiomis tokiam pasirinkimui ir teorinėms prielaidoms pagrįsti skirtų argumentų ieškota ir antrojoje dalyje. Išties Z. Kiaupos „sutrumpintas“ XVIII a. atrodė pagrįstai ir metodologiškai tvarkingai, netgi inovatyviai sukonstruotas. Tačiau reiktų prisipažinti, jog antrojoje sintezės dalyje tikintis rasti šią prieigą sustiprinančių svarių argumentų, išskyrus vieną kitą mažiau reikšmingą epizodą, deja, bent jau šių eilučių autoriui nepavyko surasti. Tad kiek bebūtų sąlyginės ilgojo ar trumpojo XVIII a. paieškos (dažniausiai jos gali likti tik hipotetinių pasvarstymų lygmenyje), jos veda į kur kas konceptualesnius apibendrinimus, ir tai puikiai išnaudojo Z. Kiaupa, parengdamas XVIII a. sintezę.

Apibendrinant galima pasakyti, jog sulaukėme gan solidžios, ne tik apimtimi išsiskiriančios trumpojo XVIII a. sintezės, tačiau savo aprėptimi įrėminančios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės svarbiausius socialinio ir valstybinio gyvenimo reiškinius bei procesus. Žengtas didelis žingsnis apibendrinant ligšiolinius tyrimus, o tai savotiška paskata diskutuoti ir ieškoti naujų galimų vertinimų, atsispirti siekiant kokybiškai naujų XVIII a. tyrimų.

Robertas Jurgaitis

(Vytauto Didžiojo universitetas)

6 Nevisiškai suprantama, kodėl autorius įtraukė žymaus lietuvių istoriko K. Avižonio *Rinktinių raštų* (Roma, 1975) pirmąjį tomą (p. 684), kuriame, kaip žinia, publikuotas žymiausias šio istoriko darbas *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*.

7 Galima tik pastebėti, jog sintezėje liko „primirštos“ kai kurio naujausios Ketverių metų seimo veiklos laikotarpio šaltinių publikacijos, žr. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*. Serija *Fontes historiae parliamentorum Lituanicorum*, t. I, parengė Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Asta Verbickienė, Vilnius: Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras, 2015.

8 Zigmantas Kiaupa, *Lietuvos istorija*, t. VII, d. I, p. 15–26. Chronologinių ribų pasirinkimas pagrįstas ir kitose publikacijose, žr. Zigmantas Kiaupa, Lietuvos istorijos XVIII amžius? (Hipotetiniai pasvarstymai), in: *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 7–16.